

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FAKULTA FILOZOFICKÁ

Katedra sociologie a andragogiky

Jitka Faltýnková

Reemigrace a identita volyňských Čechů

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené informační zdroje.

Olomouc 26. 4. 2011

.....

Děkuji panu PhDr. Danielu Topinkovi, Ph.D. za odborné vedení a poskytování cenných rad. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za podporu a trpělivost při tvorbě bakalářské práce.

ANOTACE

Jméno a příjmení: Jitka Faltýnková

Katedra: Katedra sociologie a andragogiky

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Rok obhajoby: 2011

Název práce: Reemigrace a identita volyňských Čechů

Reemigration and Identity of the Czech population from Volhynia

Rozsah práce: 50 stran

Klíčová slova: Volyňští Češi, reemigrace, nacionalismus, identita, jednotný příběh.

Keywords: Czech population from Volhynia, nationalism, identity, universal story.

Resumé:

Závěrečná bakalářská práce usiluje za pomoci kvalitativního výzkumu přiblížit identitu volyňských Čechů v jejich vlastním pojetí. Výzkumu předchází teoretická část práce, která slouží k lepšímu pochopení výzkumné části a výsledků kvalitativního výzkumu. Teoretická část práce popisuje složitou historii volyňských Čechů, a zachycuje takřka osmdesátiletou historii české menšiny na ukrajinské Volyni. Věnuje se dějinám Volyňské gubernie, popisuje náboženské, ekonomické a politické poměry v Rusku, které ovlivnily vývoj Volyně. Dále se tato práce zabývá účastí volyňských Čechů v 1. československém armádním sboru během druhé světové války. Je zde popisována reemigrační akce a usídlování volyňských Čechů na území Československé republiky na konci čtyřicátých let 20. století. Dále se tato práce zabývá pojmy, jako jsou nacionalismus, etnicita a identita, které souvisí s výzkumem. Poslední část práce odhaluje průběh a výsledky kvalitativního výzkumu.

Resume:

This bachelor's thesis aims to outline the identity of Czech people from the Ukrainian region of Volyne using qualitative research. The first part of this thesis is theoretical and prepares readers for better understanding of both the research itself and outcome of qualitative research. The theoretical part describes a complicated history of The Czechs of Volyne and includes almost an eighty-years-old history of this Czech minority at Ukrainian region of Volyne. It pursues the history of governorate of Volyne and describes religious, economical and political situation in Russia, which influenced the progress of Volyne. Furthermore, this thesis deals

with participation of The Czechs of Volyne in the 1st Czechoslovak Military Brigade during World War II. Re-emigration and settling of The Czechs of Volyne in the area of the Czechoslovak Republic in the late 40s of the 20th century is described too. This thesis also deals with the terms of nationalism and identity, which relate to the research. Finally, the last part unfolds a process and results of the qualitative research.

Obsah

Úvod.....	11
1 Historie Volyně a volyňských Čechů.....	12
1.1 Stručné dějiny Volyně v 19. století.....	12
1.1.1 Motivace k emigraci na Volyni.....	13
1.1.2 Náboženské a politické poměry	15
1.2 Volyň na začátku 20. století.....	16
1.2.1 Ekonomická a kulturní situace Ukrajiny.....	16
1.2.2 Období velkých změn v Rusku	17
1.3 Rozdělené území Volyně	18
1.3.1 Východní část Volyně v meziválečném období.....	18
1.3.2 Západní část Volyně v meziválečném období	20
1.4 Druhá světová válka.....	20
1.4.1 Československá samostatná brigáda	22
1.5 Období reemigrace	23
1.5.1 Usídlování volyňských vojáků.....	23
1.5.2 Reemigrační akce	24
1.5.2.1 Usídlování v ČSR.....	25
1.6 Proč reemigrace a ne repatriace?.....	26
1.6.1 Migrace, reemigrace, repatriace.....	27
2 Nacionalismus, etnicita, identita	27
2.1 Historie nacionalismu.....	28
2.2 Lze odlišit národy?.....	30
2.2.1 Národnost nebo etnicita.....	31
2.3 Jak je možná sociální identita	31
2.3.1 Identita volyňských Čechů.....	32
3 Realizace výzkumu	34
3.1 Cíle výzkumu	34
3.2 Přehled dosavadních poznatků.....	34
3.3 Výzkumný vzorek	35
3.3.1 Ochrana osobních údajů narátorů.....	35
3.4 Okolnosti výzkumu	35
3.4.1 Výběr místa pro uskutečnění rozhovoru	35
3.4.2 Význam věkového rozdílu mezi narátorem a výzkumníkem.....	36

3.4.3 Přítomnost třetí osoby	36
3.5 Získávání dat	36
3.5.1 Tématický průběh rozhovorů	36
3.5.2 Časový průběh rozhovorů	37
3.5.3 Kódování dat	37
3.6 Stanovení metody vyhodnocování výzkumu	37
3.6.1 Interpretační strategie.....	37
3.7 Analýza a interpretace rozhovorů	39
3.7.1 Vytvoření jednotného příběhu	41
3.7.1.1 Jednotný příběh	41
3.8 Shrnutí výsledků výzkumu.....	42
Závěr	43
Přílohy.....	44
Použité prameny a literatura.....	47

Úvod

Úkolem této práce je najít odpověď na otázky, jak historické události formují identitu člověka a jakým způsobem se nahlíží na vlastní identitu na pozadí mnohonárodnostního soužití a radikálních změn v sociálním prostředí (reemigrace).

Tyto otázky se snažím řešit pomocí kvalitativního výzkumu volyňských Čechů. Tento výzkum by však nebylo možné provést bez znalosti historického vývoje zkoumané české menšiny z Volyně. Proto výzkumu předchází teoretický oddíl práce. Jeho první část má přinést základní historické poznatky o zkoumané skupině. Druhá část teoretického oddílu se věnuje základním pojmům, jako jsou národnost a identita.

Téma práce podmínilo výběr použitých metod ve výzkumné části. Zvolila jsem metodu biografickou, která mi umožnila komplexně zachytit zkušenosti narátorů. Dále bylo potřeba shromážděné poznatky propojit a najít mezi nimi souvislosti, aby se odkryly společné struktury myšlení, společné postoje a prožitky narátorů, které by mohly vypovídat o pojetí identity volyňských Čechů. Proto jsem k vyhodnocení použila metodu interpretační strategie, která mi umožnila najít zásadní společné rysy všech vyprávění.

1 Historie Volyně a volyňských Čechů

Historie Volyně je velmi rozsáhlá, proto se v následující kapitole omezíme pouze na stručné vyjmenování hlavních dějinných událostí, které měly přímý vliv na hospodářské a etnické poměry na Volyni. Z tohoto důvodu se musíme vrátit v čase až do 18. století, kdy došlo k tzv. trojímu dělení Polska.

Dále se v této kapitole budeme zabývat takřka osmdesátiletým obdobím, kdy na Volyni pobývala česká menšina.

1.1 Stručné dějiny Volyně v 19. století

Volyňská gubernie je historické označení pro severozápadní část Ukrajiny. Na jejím území jsou tři velká města: Luck, Rivne a Žytomyr (Srov. Mapa 1).

Volyň a s ní i zbytek Ukrajiny byly v 18. století územím, které patřilo Polsku. Polsko bylo ale již na začátku 18. století silně destabilizováno, a to především vnitřními politickými poměry, čehož využilo Prusko, Rakousko a Rusko. Tyto státy si Polsko ve třech stádiích mezi sebe rozdělili. O území Ukrajiny se podělilo Rakousko a Rusko. Zatímco Rakousku připadla Halič, Rusku po třetím dělení patřila již celá Ukrajina.¹ S konečnou platností však Volyň připadla Rusku až v roce 1815 díky jednání na Vídeňském kongresu.²

Již roku 1830 vypukla v Polsku revoluce, která měla jediný cíl – svrhnout carskou despotii a obnovit samostatný stát. Polská Prozatímní vláda se musela rozhodnout pro válku s Ruskem. Přes jisté sympatie, které Polsku prokazovala diplomatickou cestou např. Francie, však nakonec zůstalo Polsko v tomto vojenském střetnutí osamoceno. Již následujícího roku mohl prohlásit car Mikuláš I. Polsko za neoddělitelnou součást Ruska.³

Roku 1861 car Alexandr II. zrušil v Rusku nevolnictví. Provedení tohoto moderního kroku se však velice lišilo dle konkrétních oblastí. Rusko tak dávalo najevo, že není homogenním celkem. Rolníci byli povinni koupit si pozemky, na kterých pracovali. Pokud na ně neměli prostředky, půdu hradil stát. Rolníci pak státu spláceli.

¹ ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha, 2008. s. 247.

² BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 11.

³ Polsko ovšem nebylo jedinou částí Ruska, které se nelíbilo ruské nadvládě. Velmi silná protiruská nálada vládla např. i na Kavkazu. Srov. ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha, 2008. s. 246–247.

Zvláštní přístup byl zvolen v případě západních gubernií evropského Ruska, Litvy, Polska a západních oblastí Běloruska a Ukrajiny. Pro tyto oblasti bylo vydáno zvláštní nařízení, které působilo ve prospěch rolníků, a to z toho důvodu, že největší statky zde patřily především Polákům.

Další polské povstání, tentokrát z roku 1863, znamenalo, že rolníkům byla v těchto oblastech půda přidělována ve větším rozsahu a za snížené ceny. Přímo v Polsku dostali rolníci po potlačení povstání půdu dokonce zdarma. Tato demagogie měla dva cíle – získat si široké rolnické vrstvy a „potrestat“ protiruský nacionalismus polské šlechty. Ale aby rolníci neměli příliš velké výhody, byly jim zároveň zvýšeny daně na dvojnásobek.

Šlechta se zprvu vzpírala, ale do konce 19. století prodala téměř 50% svého majetku.⁴ Díky tomu se na Volyni, ale i v jiných částech Ruska uvolnilo velké množství půdy. Ruští rolníci však neměli prostředky na její odkoupení, proto se Rusko stalo velmi výhodným pro migranty z bohatších zemí.

1.1.1 Motivace k emigraci na Volyni

Po zrušení nevolnictví byli kolonisté na Volyni obzvlášť vítáni, protože tato oblast byla poměrně málo lidnatá. Bez nevolníků neměli statkáři jak obdělávat půdu, takže byli nuceni se jí zbavovat.

Pod heslem „Za chalupu grunt!“ se vystěhovalo na Volyni několik tisíc Čechů. Jen pro představu, koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let 19. století se na Volyni usadilo 15 000 Čechů. Imigraci jistě také podpořilo uzákonění volnosti stěhování v roce 1867.⁵ Ale nebyli to jen Češi, kdo se vydal za vidinou lepších zitrků na Volyni. Spolu s nimi zde zakládali kolonie i přistěhovalci z Německa a Polska. Ekonomické důvody byly opravdu jedny z hlavních, ale byly zde i důvody náboženské,⁶ a nesmíme zapomínat ani na slovanské sympatie, které tou dobou ovládaly společnost v Čechách a na Moravě.

Ohledně podpory emigrace na Volyni můžeme rozlišit dva hlavní motivační proudy: Jeden na straně carského Ruska, které příchodem nového obyvatelstva chtělo vyřešit palčivé náboženské a národnostní otázky na Volyni. Druhý na straně českých slavjanofilů, ale hlavně na straně českých drobných rolníků a řemeslníků.

⁴ ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha, 2008. s. 259.

⁵ VACULÍK, J. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945 -1948*. Brno, 1984. s. 13.

⁶ ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Země otců*. Praha, 2005. s. 136 – 137.

Nedostatek půdy, malý průmyslový rozvoj některých krajů i sociální problémy znamenaly pro mnohé obyvatele českých zemí dostatečný důvod k emigraci do zahraničí. A čeští vlastenci si v polovině 19. století všímali emigračního fenoménu, který představoval pro Čechy a Moravu problém ekonomický i demografický. Díky sledování vystěhovalecké vlny do Ameriky se zrodila myšlenka, aby Češi svou emigrací posílili jiné země – slovanské. Tyto úvahy byly velmi vítané v carském Rusku, které potřebovalo kolonizovat jak na dálném východě, tak i na Kavkazu, a díky polskému povstání roku 1863 i ve Volyňské gubernii. Základním požadavkem ruské administrativy bylo přivést na Volyni takové obyvatelstvo, které by se neuzavíralo ruskému vlivu, nýbrž takové, které by s ruskou společností postupem času splynulo.

Nejrůznější komise a agentury měly emigraci z Čech a Moravy podpořit. Jako první vznikla v roce 1867 při Moskevské zemědělské společnosti komise pro uvedení českých emigrantů do Ruska. Při prvním zasedání této komise bylo prohlášeno, že emigrace do Ameriky by se měla přesměrovat do Ruska, a to z toho důvodu, aby došlo ke „spojení dvou historicky rozrůzněných částí jedné a téže slovanské rodiny“.⁷

Češi byli vhodnými přistěhovalci pro ruskou administrativu i z toho důvodu, že na Volyni potřebovala oslabit vliv polských vlastníků půdy. Polští statkáři vlastnili 370 000 ha půdy, zatímco ruští vlastnili jen 26 000 ha. Protože se drtivá většina Poláků na Volyni hlásila ke katolické církvi, bylo po polském povstání zakázáno všem katolíkům na Volyni kupovat půdu. V případě Čechů (mezi emigranty byl největší podíl katolíků) se ruské úřady spokojily s vysvětlením, že čeští emigranti jsou potomky husitů a že jen náboženské pronásledování v Rakousko-Uhersku je přinutilo stát se katolíky. Podle carských úřadů přišli tito imigranti do Ruska najít svobodu pro svou víru, která je velmi blízká pravoslaví.⁸ Velmi zajímavě o této problematice psal vlivný kyjevský deník Kijevljanin: „Záměna polských vlastníků půdy na Volyni s námi stejnorodými Čechy, kteří se zjevnou touhou usilují o splynutí s ruským obyvatelstvem kraje, znamená, že podle veškeré spravedlnosti musí na sebe obrátit pozornost vlády. Na Čechy je kladen velmi značný úkol v zájmu ruského státu – vytvoření vlastního náboženství,

⁷ VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů: Díl I.* Praha, 1997. s. 15 – 16.

⁸ *Ibid.*, s. 23 – 34.

kteří by vneslo rozkol do katolické církve, přitáhlo k sobě katolické obyvatelstvo, a takto oslabilo sílu katolicismu.“⁹

Vládní usnesení z roku 1870 vybavilo imigranty velmi vítanými právy. Čechům bylo dovoleno bez zvláštního policejního osvědčení a pětileté lhůty přijímat ruské občanství. Dále jim byla dána náboženská svoboda s právem zřídit si vlastní církevní organizaci. Imigranti a jejich synové byli osvobozeni od vojenské povinnosti. Toto osvobození se však vztahovalo pouze na Čechy, kteří přijali ruské občanství do roku 1871.¹⁰

1.1.2 Náboženské a politické poměry

Jak už bylo řečeno v předchozí kapitole, přesídlenci se snažili přesvědčit ruské úřady o tom, že jsou katolického vyznání pouze z donucení, podle svědomí že jsou však husité. Ve skutečnosti toho imigranti věděli o husitství jen velmi málo a navíc takové náboženství jako husitství nebylo v Rusku ani dovoleno. Výpovědní hodnotu má však to, že čeští předáci odmítli dát polskému katolickému biskupovi vyžádaný soupis českého obyvatelstva. Jeden z českých předáků na Volyni – F. Příbyl – sdělil místní statkářce a hraběnce A. D. Bludové, že se sice velký počet Čechů rozhodl nepřecházet k pravoslaví, ale jsou rozhodnutí posílat své děti do pravoslavných chrámů. Hraběnka pak sdělila do Sankt Petěrburgu, že Češi „duší a srdcem lnou k Rusku a nejsou fanatici“. Dále připojila citaci slov F. Příbyla, který jí řekl, že Češi „mohou úplně splynout s vámi nebo se dostat do rukou katolických kněží, a pak naše děti, ať budou hovořit jakýmkoli jazykem, budou tíhnout k západu a popolšťovat se“. Hraběnka dále dodala, že čeští přesídlenci jsou lidé pracovití, milující slovanské Rusko a chtějí se stát Rusy“.¹¹

Od roku 1870 však ruská vláda přestala podporovat myšlenku, že by Češi mohli být na Volyni oním náboženským klínem mezi pravoslavím a polským katolicismem, který by zároveň pevně lnul k Rusku. Celá náboženská otázka se zvrhla v rychlé řešení nábožensko-národnostních poměrů na Volyni, kdy byla řada volyňských Čechů nucena změnit náboženství, protože by jim odmítání pravoslaví přineslo více škody než užitku. Pokud by totiž setrvali u katolicismu, ruské úřady by je považovaly za sympatizanty s Polskem. Celý problém vyvrcholil v předvečer

⁹ Volynskije eparchialnyje vedomosti, 1894, č. 5, s. 152-157. In: Ibid.

¹⁰ Ibid., s. 25.

¹¹ PUŠKAREVIČ, K.A.: Češi v Rosii, III. Část, Rkp., s. 12. In: Ibid., s. 75.

první světové války. Ale to už Nejsvětější synod, ve spolupráci s ministerstvem vnitra, myslel na blížící se válku, ve které měla být Volyně jedním z hlavních bojišť. Proto nebylo vhodné popudit byť sebemenší skupinu obyvatel této oblasti proti státní moci.¹²

1.2 Volyň na začátku 20. století

Volyňská gubernie nespádala do Ruska zcela. Jestliže ještě na začátku 20. století byla Volyňská gubernie jediným celkem, v meziválečném období tomu tak již nebylo. První dvě z velkých volyňských měst již patřila Polsku (srov. Mapa 2 a 3). V následujících kapitolách vysvětlíme tento paradox na základě historických událostí první poloviny 20. století.

1.2.1 Ekonomická a kulturní situace Ukrajiny

Na konci 19. století bylo hlavním zdrojem ukrajinské ekonomiky především zemědělství, v němž pracovalo šest sedmin ekonomicky aktivního obyvatelstva. Zemědělství se začalo modernizovat a orientovat se na trh. Až čtvrtina tradiční produkce obilí šla na vývoz. Modernizace zemědělství a jeho orientace na export se však dotýkala především velkostatků. Chudší rolníci měli prostředky pouze na zemědělskou reprodukci. Bylo pro ně nemyslitelné, aby investovali do modernizace. Přes třetinu rolnických hospodářů nemělo koně, třetina nevlastnila ani jiný tažný dobytek. Výjev, kdy je rolník zapřažen do rádlu a oráčem je jeho syn či žena, byl zcela běžný.¹³

Pro celé 19. století byl typický kulturní úpadek Ukrajinců a pokračoval i na začátku 20. století. Jen pro ilustraci: do roku 1905 platil naprostý zákaz jakýchkoli tiskovin v ukrajinském jazyce.

Brzy se projevilo potlačování ukrajinského školství. Na přelomu 19. a 20. století bylo pravděpodobně až 85% Ukrajinců negramotných. Pravobřežní Ukrajina, a s ní i Volyň, kde bylo nejvíce etnických Ukrajinců, se uvádí jako kulturně nejzaostalejší region evropského Ruska té doby.¹⁴

¹² Ibid., s. 75 – 114.

¹³ BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 18.

¹⁴ BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 19 – 20.

1.2.2 Období velkých změn v Rusku

V průběhu první světové války zažívalo Rusko tíživé chvíle. Neúspěchy na frontě, a neschopnost i neochota cara Mikuláše II. vzniklé problémy řešit, a konečně i nutnost změnit poměry v Rusku – to vše přispělo k tomu, že 15. 3. 1917 car abdikoval.¹⁵ Den před carovou abdikací již byla jmenována Zatímním výborem nová vláda, která se měla ujmout svých povinností hned následující den.¹⁶ V listopadu téhož roku se však již vlády ujímají bolševici v čele s Vladimírem Uljanovem-Leninem.¹⁷

Ukrajina prohlásila v listopadu 1917 svou nezávislost tzv. III. universálem,¹⁸ ale hned v následujícím roce byla opět připojena k Rusku.¹⁹

Za krátkou dobu samosprávy se Centrální rada na Ukrajině pokusila vyřešit problematiku četných menšin zákonem o personální autonomii, který měl garantovat práva a samosprávu národních menšin. Bohužel, nezbyl čas pro realizaci. V lednu 1918 vyhlásila Centrální rada v pořadí již IV. universál, který hlásal plnou suverenitu a nezávislost Ukrajinské lidové republiky na Rusku. Ale v té době již obsazovaly území Ukrajiny první bolševické jednotky – Stalin nutně potřeboval pověstné ukrajinské potravinové zdroje pro ruská města. Ukrajina se rozpadla na několik „sovětových republik“. Ukrajinskou lidovou republiku nyní tvořila asi polovina dřívějšího území.²⁰

Na západních hranicích Ukrajiny se po ukončení první světové války začalo probouzet Polsko, které muselo vyřešit otázku svých východních hranic. Polští statkáři mající své polnosti na Ukrajině požadovali, aby se Ukrajina stala součástí Polska, protože ji chápali jako polské území.²¹

Poslední fáze 1. světové války byly ve východní Evropě značně nepřehledné. Na Ukrajině vládlo Direktorium, podporované Němci. Znovuzrozené Polsko nemělo přesně určené hranice. Ve chvíli, kdy se zbytky německé armády stáhly z oblasti na pomezí Polska, Běloruska a Ukrajiny, zcela spontánně do vzniklého prostoru

¹⁵ Ibid., s. 315 – 322.

¹⁶ Ibid., s. 326.

¹⁷ Ibid., s. 333.

¹⁸ BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 35.

¹⁹ Ibid., s. 37.

²⁰ Ibid., s. 36 – 38.

²¹ CZUBIŃSKI, A. *Rusko-polská válka v letech 1918-1921*. Brno: 1996. s. 48 – 49.

vstoupily jednotky polské i sovětské. Na začátku února 1919 tak vypukla polsko-sovětská válka.²²

V květnu 1919 odmítla česká vláda návrh některých volyňských Čechů na reemigraci, a to z toho důvodu, že se „nesluší podporovati jejich snahu směřující snad k návratu do území ČSR, nýbrž naopak dlužno pro ten čas na ně vhodným způsobem ... působiti, aby tyto rodiny, které mají na území bývalého Ruska nemovitý majetek a obživu a jsou tamějšími příslušníky, ukvapeně se nezbavovaly svého majetku a nevydávaly se všanc nebezpečí.“²³

V letech 1919 – 1920 byla Ukrajina doslova pohlčena anarchií. Situace byla nepřehledná. Střídalo se zde 6 armád: Ukrajinská armáda Direktoría, Rudá armáda, vojska Dohody, vojska ruských bělogvardějců, polská armáda, a nakonec početné jednotky anarchistů.²⁴

Na začátku roku 1921, po dlouhých a nepřehledných bojích, nakonec získala celé území Naddniperské Ukrajiny Rudá armáda. Ukrajina byla hospodářsky vyčerpaná, ve stavu sociálního rozvratu a celkové dezorganizace.²⁵

1.3 Rozdělené území Volyně

Na konci polsko-sovětské války byla Ukrajina – a s ní i Volyň – rozdělená (viz Mapa 2 a 3). Na základě polsko-ruské mírové smlouvy, podepsané v březnu 1921 v Rize, byla západní část Volyně připojena k Polsku. Ze západní části bývalé Volyňské gubernie bylo vytvořeno Volyňské vojvodství. Patřila sem velká volyňská města Luck, Rivne a Dubno.²⁶

1.3.1 Východní část Volyně v meziválečném období

V průběhu občanské války došlo ke znehodnocení peněz. Protože sovětský režim potřeboval udržet dělníky v továrnách, začala se mzda vyplácet v naturáliích. Ale bezcenné peníze na venkově nikdo nepřijímal. Proto byli rolníci donuceni k dodávkám násilím. Rekvírováním však nemohly ozbrojené oddíly splnit tak obsáhlý úkol, jakým bylo zásobování měst. Sovětský režim se tedy za pomoci

²² DAVIES, N. *Bílý orel, rudá hvězda*. Praha, 2006. s. 17 – 25.

²³ VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů : Díl 2*. Praha, 1998. s. 25.

²⁴ BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 43.

²⁵ *Ibid.*, s. 47.

²⁶ VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů: Díl 2*. Praha, 1998. s. 32.

chudých rolníků snažil o rekvizice u bohatších sedláků, ale ani tato politika neměla velký úspěch. Sovětský režim nazval svůj systém válečným komunismem. Naturální směna mezi vesnicí a městem měla být vyšší formou ekonomických vztahů, jenže se neosvědčila. Na konci občanské války byl již tento stav déle neudržitelný, Povolží a Ukrajina se bouřily.²⁷

Na začátku dvacátých let se v Rusku začala uplatňovat nová ekonomická politika, která umožňovala soukromým rolníkům volný prodej zemědělských přebytků a přinesla značný posun k lepšímu.

Češi na východní Volyni začali rozšiřovat osevní plochy a částečně se vrátili k předválečné životní úrovni. Čeští rolníci patřili většinou k těm zámožnějším. Ale již v roce 1928 byl zahájen první pětiletý plán, což vedlo k „rozkulačení“ majetnějších rolníků. Dotklo se to i českých hospodářů. Řada z nich byla deportována na Sibiř. Společně s hospodářskými represemi přišlo i potlačení jakékoli svébytné kultury.²⁸

Na začátku třicátých let bylo jasné, že vesnice má sloužit socialistickému Rusku jako zdroj potravin, pracovních sil i financí. Nejvíce to bylo patrné právě na Ukrajině, která byla tradiční obilnicí Ruska. Ovšem rolníci nebyli ochotni prodávat státu obilí za 1/8 tržní ceny. Proto bylo přikročeno k dramatičtějšímu řešení: kolektivizaci. Jenže rolníci neměli zájem ani o vstup do kolektivních družstev. Proto takřka celá třicátá léta můžeme být svědky násilné kolektivizace. Tento proces byl téměř dokončen v roce 1937, kdy do kolchozů patřilo 99,7% osevních ploch ruské části Ukrajiny. Netřeba dodávat, že násilná kolektivizace se setkávala s mohutným odporem, který byl potlačován deportacemi na Sibiř.²⁹

V této době nebyly tolerovány majetkové ani kulturní odlišnosti, což se dotklo i volyňských Čechů. Perzekvování byli např. i pro zpěv národních písní při dožínkové zábavě.³⁰

Třicátá léta dále byla ve znamení politických procesů, znárodnování a rusifikace. Ve společnosti se stal strach všudypřítomným jevem. Uvěznění a zatčení se dalo obhájit vždy. Když se nepodařilo najít důvod zatčení státním orgánům, ještě tu byli známí, kolegové a sousedé zatčeného, kteří byli ovlivněni

²⁷ ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha, 2008. s. 351.

²⁸ VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů : Díl 2*. Praha, 1998. s. 84 – 86.

²⁹ Srov. BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 78 – 81.

³⁰ VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů: Díl 2*. Praha, 1998. s. 96.

strachem nebo obavami o vlastní bezpečí a spolupracovali proto na obvinění svých známých.³¹

1.3.2 Západní část Volyně v meziválečném období

Západní část bývalé Volyňské gubernie připadla Polsku, a to podle polsko-ruské mírové smlouvy podepsané v Rize v březnu 1921. Podle Malé versailleské dohody bylo Polsko povinné zabezpečit mj. i svobodné vykonávání náboženství, ulehčení při užívání menšinového jazyka před úřady, zakládání soukromých škol, veřejného menšinového školství a dále pomoc při financování kulturních a osvětových institucí menšin.³²

Západní část Volyně se pomalu vzpamatovávala z válečných let. Český průmysl a živnosti na Volyni byly spojeny převážně se zemědělstvím. Volyňští Češi začali znovu navazovat obchodní styky s Československem.³³

Kulturní rozvoj zajišťovaly pro Čechy nejrůznější spolky: Sokolské jednoty, kapely, hasičské sbory, divadelní soubory. Dále byly zakládány a vybavovány knihovny, vydávaly se české noviny. České školy byly od roku 1923 řízeny Českou maticí školskou.³⁴

Co se týče náboženství, převážná většina volyňských Čechů se při sčítání lidu v roce 1921 přihlásila k pravoslaví. Podle počtu věřících pak následovalo vyznání římskokatolické a pak evangelické.³⁵

Pokud porovnáme situaci mezi západní a východní částí Volyně, je očividné, že rozdíl byly obrovské. Zatímco ve východní části byly občanské svobody i práva menšin rušeny a hospodářská situace byla neutěšená, v polské části docházelo k rozkvětu kultury i hospodářství.

1.4 Druhá světová válka

V roce 1939 uzavřel Sovětský svaz s Německem pakt o neútočení, a po následné porážce Polska „Smlouvu o hranicích přátelství“,³⁶ na základě které se západní část Ukrajiny stala součástí Sovětského svazu.

³¹ Srov. ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha, 2008. s. 371 – 381.

³² VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů: Díl 2*. Praha, 1998. s. 33.

³³ Ibid., s. 34 – 38.

³⁴ Ibid., s. 41 – 44.

³⁵ VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů: Díl 2*. Praha, 1998. s. 48.

Začaly zde probíhat tvrdé změny. Proběhlo vyvlastnění majetků a půdy polských velkostatkářů. Pole pak byla rozdělena mezi ukrajinské rolníky, kteří o ni však záhy přišli při kolektivizaci.

Vzdělávací systém prošel „ukrajinizací“, stejně jako justice a státní správa. Probíhaly proticírkevní akce, deportace režimu nepohodlných vrstev obyvatelstva a další represe.³⁷

Ale již roku 1941 byla situace zcela jiná. Hitler porušil smlouvu o neútočení a v červnu téhož roku Ukrajinu ovládli Němci.³⁸

Záhy se proti okupantům začaly organizovat jednotky odbojových skupin. Nejvýznamnější byla Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) Stepana Bandery, tzv. banderovci, kteří působili převážně na Volyni a v Haliči. Proti německé armádě bojovaly na Volyni ještě jednotky sovětských partyzánů řízené z Moskvy a dále polští partyzáni (Armija Krajova, AK). Navíc se po Volyni pohybovaly „divoké“ ozbrojené oddíly složené z dezertérů různých armád. Všichni se nechali zásobovat vesnicí, na jakýkoli odpor reagovali nepřiměřeným násilím.

UPA byla nucena k různým kompromisům a místním spojenectvím s Němci i se Sověty, ale s AK neuzavírala žádné dohody. V tomto případě se jednalo o nelítostnou občanskou válku. Záměr ukrajinského nacionalistického podzemí byl zcela jasný: zbavit západní Ukrajinu polského obyvatelstva. Oproti tomu AK dělala vše pro to, aby upevnila postavení polské menšiny na tomto území.

V roce 1943 byla situace velice nepřehledná. Na Volyni se střídaly dvě vlády. Ve dne vládli Němci, kterým se musely odevzdávat povinné dodávky, a s příchodem noci přebírali vládu nacionalističtí partyzáni a různí bandité. Němečtí okupanti zabavovali potraviny a partyzáni si rovnou sami brali vše, co potřebovali.³⁹

Na danou situaci, vzniklou okupací a vyhocenými národnostními konflikty, reagovala česká menšina vznikem ilegální organizace s názvem Blaník. Jejím hlavním cílem bylo posílit národnostní uvědomění české menšiny na Volyni a připravit tak vhodné podmínky pro hromadné vstupování do československé zahraniční armády.

³⁶ ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha, 2008. s. 387

³⁷ BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 140 – 141.

³⁸ ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. Praha, 2008. s. 397.

³⁹ VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů: Díl 2*. Praha, 1998. s. 103 – 106.

Tato organizace ve svých dokumentech stanovila politické postoje, které měli příslušníci české menšiny zastávat v nepřehledných národnostních poměrech volyňského regionu. Zejména šlo o vyjasnění postojů k Organizaci ukrajinských nacionalistů, kam spadala i UPA.⁴⁰

Vztahy s UPA však nebyly jednoduché. Podle hlášení českých osad vyžadovali banderovci značné množství nejrůznějšího materiálu, což se ovšem neobešlo bez ztrát na životech.⁴¹

Volyňští Češi se podíleli na odbojové činnosti také pomocí všem perzekvovaným, jako byli sovětští vojáci, kteří zůstali v týlu německé armády, židovské obyvatelstvo pronásledované německými okupanty a Poláci ohrožení etnickou čistkou ze strany ukrajinských nacionalistů.⁴²

1.4.1 Československá samostatná brigáda

Na začátku roku 1944 obsadila Volyni sovětská armáda, což vytvořilo podmínky pro vstup českých dobrovolníků do československých jednotek v Sovětském svazu. Byla vytvořena 1. československá samostatná brigáda v čele s Ludvíkem Svobodou. Československé velení zřídilo vojenské velitelství v Rivně a zajišťovalo shromáždění dobrovolníků z rivenské a lucké oblasti.

Více jak 11 tisíc volyňských Čechů, mezi nimi i ženy, se přihlásilo do vojenské služby. Většina Čechů ze Sovětského svazu usilovala o reemigraci do staré vlasti, aby se tak dostali z prostoru často zasahovaného válkou a vnitřními nacionálními konflikty.⁴³ 1. československá samostatná brigáda se 17. května 1945 probojovala až k Praze.⁴⁴

⁴⁰ UPA dokonce vyhlásila mobilizaci volyňských Čechů. Zástupci Blaníku se však proti tomu ohradili,

a zdůraznili, že volyňští Češi jsou součástí českého národa. Československá vláda v Londýně vedla boj proti německým okupantům společně se SSSR, a proto měli volyňští Češi bojovat v rámci československých jednotek v armádě SSSR.

⁴¹ Ibid., s. 106 – 109.

⁴² Ibid., s. 111.

⁴³ Ibid., s. 113 – 116.

⁴⁴ Ibid., s. 118 – 120.

1.5 Období reemigrace

Usídlování volyňských Čechů mělo dvě fáze. V první byli usídleni vojáci 1. československého armádního sboru. Ve druhé fázi byli repatriováni všichni ostatní volyňští Češi, kteří optovali pro československé občanství. V následující kapitole přiblížíme podrobněji obě fáze.

1.5.1 Usídlování volyňských vojáků

Již v dubnu 1945 předali zástupci volyňských Čechů z řad 1. čsl. armádního sboru žádost o reemigraci volyňských Čechů prezidentu Edvardu Benešovi.

Volyňským vojákům se dostalo ujištění, že budou přednostně umístěni v pohraničních chmelařských oblastech, převážně na Žatecku a Podbořansku.

V červenci vláda oficiálně vyzvala zahraniční krajany k návratu do vlasti. Realizací reemigrace bylo pověřeno ministerstvo ochrany práce a sociálních věcí. Zemědělské usídlování mělo na starosti ministerstvo zemědělství.

Představy volyňských vojáků o usídlení se však již v této době začaly ukazovat jako nerealizovatelné. Na Žatecku a Podbořansku bylo již od května mnoho osídlenců z vnitrozemí. Více jak dva tisíce vojáků se vzhledem k tíživé situaci při osídlování rozhodlo vrátit se zpět na Volyni. Prozatím neoptovali pro československé občanství a vrátili se zpět k rodinám. Na Volyni je čekaly jejich ženy, které musely za dobu jejich nepřítomnosti zastat všechnu práci, odvádět povinné dodávky a čelit ukrajinským nacionalistům.⁴⁵

Z usídlování volyňských Čechů se záhy stal problém i politický. KSČ nepotřebovala, aby na Žatecku, tj. nedaleko Prahy, byla provedena „vojenská kolonizace“.⁴⁶

⁴⁵ VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů: Díl 3*. Brno, 2001. s. 7 – 10.

⁴⁶ Předseda IX. odboru ministerstva zemědělství dr. Ing. Kořátko napsal v r. 1947 K. Gottwaldovi: „Po příchodu volyňské brigády do Čech byla tato jednota v sevřené mase umístěna na Žatecku. Bylo to často odůvodňováno vojenskými motivy a zahalováno do roušky vojenských tajemství... Ve skutečnosti však bylo možno již do počátku pozorovati tendenci usídliti hromadně tisíce a tisíce volyňských vojáků v nejbohatší oblasti a na největších selských statcích na Žatecku – jako pěst vojenské kolonizace nedaleko Prahy. ... Tak byla KSČ a s ní i ministerstvo zemědělství postaveno před těžký problém...“

SÚA, f. K Gottwald, sv. 45, aj. 853, zpráva o volyňské reemigraci k 10. březnu 1947. In.: *Ibid.*, s. 10.

KSČ si později prosadila zásadu k usídlování volyňských Čechů: v žádné kolonizované obci neměla být víc jak jedna třetina volyňských Čechů. Jejich případný „politický vliv“ měl být tímto způsobem co nejvíce rozmělněn.⁴⁷

Podle původního plánu měli být volyňští vojáci usídleni do 28. října 1945, ale tento termín se nepodařilo zcela realizovat ani do ledna 1946, i když v této době již byla usídlena většina volyňských vojáků.⁴⁸

1.5.2 Reemigrační akce

Oficiální jednání ČSR a SSSR ve věci reemigrace volyňských Čechů bylo zahájeno v červnu roku 1945. Ze strany Sovětského svazu byl však patrný negativní postoj k celé myšlence reemigrace. Mezitím se však situace na Volyni stávala neudržitelnou. S koncem války přišla jen pramalá úleva. Volyňští Češi stále trpěli terorem ukrajinských nacionalistů. Československé vojenské velitelství v Rivně bylo zahlceno žádostmi o ochranu.⁴⁹

Této situace si byli vědomi volyňští vojáci, kteří netrpělivě čekali na příjezd svých rodin. Intervence ze strany vojáků k československé vládě vyvrcholila v prosinci 1945, kdy velitel Vojenské skupiny Žatec psal předsedovi vlády, že „nedojde-li k reemigraci rodin do jarních prací, budeme nuceni opustit vlast.“⁵⁰

Jednání úspěšně vyvrcholila 10. července 1946 v Moskvě podpisem reemigrační dohody. „Dohoda mezi vládou ČSR a vládou SSSR o právu opce a vzájemného přesídlení občanů české a slovenské národnosti žijících v SSSR na území bývalé Volyňské gubernie a československých občanů národnosti ukrajinské, ruské a běloruské žijících na území ČSR“ mluvila jasně o přechodu k druhému občanství a přesídlení na základě úplné dobrovolnosti.⁵¹

Reemigranti si s sebou si mohli vzít jen část svého majetku. Před samotnou reemigrací byl všem reemigrantům nad 18 let předložen k podpisu revers, v němž prohlašovali, že jsou informováni o ekonomických i sociálních poměrech v ČSR. Zároveň prohlašovali, že jsou si vědomi, že nemají právní nárok na přidělení živnosti

⁴⁷ Ibid., s. 12 – 13.

⁴⁸ Ibid., s. 23.

⁴⁹ Ibid., s. 41 – 42

⁵⁰ AMZ, f. PR, R-VČ, dopis velitelství Vojenské skupiny Žatec předsedovi vlády z 4. 12. 1945. In.: Ibid., s. 45.

⁵¹ Ibid., s. 47 – 50.

nebo zemědělské usedlosti. Co se týče majetku zanechaného na území Volyně, všichni reemigranti svým podpisem stvrzovali, že berou na vědomí, že se o něm rozhodne až po uzavření zvláštní mezinárodní smlouvy.

Československá přesídlovací komise v Lucku nakonec potvrdila opci a povolila přesídlení pro 34 010 osob. Odhadní cena majetku zanechaného na Volyni byla 52 623 207 rublů.

První transport volyňských Čechů vyjel 30. ledna 1947 z Dubna.⁵² Celá přesídlovací akce pak byla ukončena v polovině června 1947.⁵³

1.5.2.1 Usídlování v ČSR

Péči o reemigranty na území ČSR mělo mezi sebe rozděleno několik ministerstev. Samotné zjištění stavu osídlovacích možností mělo na starosti ministerstvo zemědělství a dále pak Osídlovací úřad. Na základě jejich zjištění byl sestaven reemigrační plán.

Se samotnými reemigranty přišly nejvíce do styku národní výbory a jejich reemigrační referáty. Ty prováděly usídlování reemigrantů, zajišťovaly jim sociální a zdravotní péči, a to na základě pokynů ústředních úřadů, pod které reemigrace spadala. Byla to hlavně ministerstva zemědělství, sociální péče, zdravotnictví, vnitra, průmyslu, vnitřního obchodu a výživy, dále pak Osídlovací úřad. Jednotnou koordinaci převzala ústřední komise pro vnitřní osídlování při ministerstvu vnitra.⁵⁴

Jednou z prvních částí péče o reemigranty na území ČSR bylo poskytnutí kapesného a zajištění teplé stravy. Obojí bylo jistě po dvou až tří týdenní cestě velmi vítané.⁵⁵

Počáteční euforie, která se mezi reemigranty po příjezdu projevovala, však brzy opadla. Nastaly potíže při jejich usídlování. Rodiny, jejichž příslušníci byli zapojeni v 1. československém armádním pluku, měly přednostní právo na usídlení a výběr volných usedlostí po Němcích, především pak na Žatecku a Podbořansku, kde byla velmi úrodná půda a krajina podobná rovinaté Volyni. Většinu statků však již obsadili národní správci z vnitrozemí. Volné tak zůstaly nepříliš kvalitní a špatně vybavené statky.

⁵² Ibid., s. 62 – 63.

⁵³ Ibid., s. 67.

⁵⁴ Ibid., s. 75.

⁵⁵ Ibid., s. 64.

Nebylo možné všechny reemigranty usídlit okamžitě, proto vznikala tzv. shromažďovací střediska, kde měli reemigranti zůstat do doby, než se pro ně najde vhodné místo k usídlení. Podle původního plánu neměli reemigranti zůstat v těchto střediscích více jak 2-3 dny. Jejich odesílání do míst usídlení však komplikoval nedostatek železničních vagónů, proto zde reemigranti museli čekat i několik týdnů.⁵⁶

Průběh reemigrace a rozmístění osob, které měly v živé paměti nucený vstup do kolektivních družstev, byl v centru pozornosti KSČ. Žatecko se pro tuto stranu stalo potenciálním nebezpečím, místem „čistokrevných reakcionářů“.⁵⁷ Na příkaz ministerského předsedy K. Gottwalda sestavil přednosta odboru ministerstva zemědělství přísně důvěrnou zprávu, ze které vyplynulo, že členové KSČ „se scházejí a řídí [reemigrační] akci z hlediska zájmů i potřeb strany“.⁵⁸ Nebylo rozhodně tajemstvím, že volyňští Češi s největší razancí odmítají agitátory KSČ. A nebylo tajemstvím ani to, že se je tato strana snaží rozdělit a usídlit daleko od sebe v nejrůznějších koutech republiky.⁵⁹ Volyňští Češi se totiž netajili se svými zkušenostmi z SSSR a veřejně prohlašovali, „že v SSSR chcípá tisíce lidí denně hlady, že za cara byly v Rusku zlaté časy, kdežto nyní tam panuje chaos a nepořádek“.⁶⁰

Na základě politických událostí po únoru roku 1948 bylo usídlování volyňských Čechů direktivně urychleno. Usídlovací akce byla ukončena na začátku října 1948.⁶¹

1.6 Proč reemigrace, a ne repatriace?

Tato práce se zabývá několika hlavními jevy, pro které je však možné použít širší pojmový aparát. Jedná se především o pojmy, jako jsou migrace, reemigrace a repatriace, jejichž definice nám může pomoci lépe pochopit popisovaný fenomén: reemigraci volyňských Čechů.

⁵⁶ Ibid., s. 81 – 85.

⁵⁷ Ibid., s. 90.

⁵⁸ Ibid., s. 92.

⁵⁹ Ibid., s. 99 – 100.

⁶⁰ Ibid., s. 106.

⁶¹ Nejvíce rodin bylo skutečně usídleno na Žatecku (1103) a Podbořansku (1253), následovalo okolí Krnova (274) a Šternberka (257). Ibid., s. 107 – 108.

1.6.1 Migrace, reemigrace, repatriace

Slovo migrace vychází z latinského pojmu *migratio* – stěhování.⁶² Rozlišuje se migrace mezinárodní, která má podobu emigrace (vystěhování) nebo imigrace (nastěhování), a vnitřní, která označuje pohyb v rámci jednoho státu. Dále se rozlišuje migrace dobrovolná, nedobrovolná, časově omezená a trvalá. V rámci trvalé migrace se ještě rozlišuje migrace primární, která označuje osídlení dosud neobydlených území, a sekundární migrace, která označuje osídlení již obydlých území. Sekundární migrace je spojena s následnou sociální adaptací.⁶³

Pokud bychom tedy chtěli pojmově vystihnout odchod česky mluvících rodin z Rakouska-Uherska na Volyni, měli bychom mluvit o trvalé sekundární migraci.

Pojem reemigrace je v sociologické literatuře těžce dohledatelný. Ze samotného pojmu je sice patrné, oč se jedná (předpona re- ve složeninách značí znovu, zpět; zde tedy zpětná migrace, návrat⁶⁴), možná právě proto není v sociologických slovnících tento pojem běžně uváděn.⁶⁵

Podobný fenomén, ovšem přesněji, označuje pojem repatriace, který by se dal volně přeložit jako návrat do vlasti.⁶⁶ V tomto případě se jedná o návrat cizince do země původu. Stát může – v případě, že je to v jeho zájmu – nést náklady spojené s návratem žadatele,⁶⁷ jako tomu bylo při návratu volyňských Čechů.

V případě volyňských Čechů se však nejčastěji setkáváme s pojmem reemigrace, proto i v této práci je používán stejný termín.

2 *Nacionalismus, etnicita, identita*

Ve druhé polovině 19. století, tedy době, ve které se začíná psát historie volyňských Čechů, patřilo území dnešní České republiky do velkého politického celku Rakouska-Uherska. V jakém kontextu se tehdy dalo mluvit o českém národu a tím pádem o Češích, kteří emigrovali? Na začátek se tedy vyhněme označení

⁶² KÁBRT, J., et al. *Latinsko český slovník*. Praha, 1991. s. 279.

⁶³ GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha, 1992, s. 224 – 225.

⁶⁴ Srov. KÁBRT, Jan, et al. *Latinsko český slovník*. Praha, 1991. s. 357.

⁶⁵ Možná právě proto není v sociologických slovnících tento pojem běžně uváděn Srov. J. MALINA, J., et al. *Antropologický slovník* Brno, 2009. s. 1068. nebo GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha, 1992. 647 s.

⁶⁶ Srov. KÁBRT, J., et al. *Latinsko český slovník*. Praha, 1991. s. 317.

⁶⁷ MALINA, J., et al. *Antropologický slovník* Brno, 2009s. 3396.

„Češi“, a řekněme spíše, že jednalo o jednotlivé rodiny z Rakouska-Uherska mluvící česky, které se rozhodly začít svůj život jinde, v podmínkách, které se zdály být do budoucna lepšími. V této době se teprve začínalo mluvit o Slovanech, Čechách, Rusech, atd. Národy, jak je známe dnes, i jejich hranice, se teprve začaly utvářet, a jejich pojmenování, na která jsme zvyklí dnes, nebyla obvyklá.

Protože téma nacionalismu je implicitně obsaženo již v samotném názvu této práce (Češi – nabízí se otázka: Kdo je to vlastně Čech?), musíme se blíže zajímat o jeho hlubší význam a o pojmy, jako jsou nacionalismus, národnost, národ.

Nejprve si tedy přiblížíme historické pozadí pojmů národ a nacionalismu, posléze se budeme věnovat dnešnímu pohledu na tyto pojmy.

2.1 Historie nacionalismu.

Přesné vymezení latinského pojmu *natio* bylo velmi dlouhou dobu nejasné. Ve zcela původním smyslu – ještě v době antiky – to bylo označení právního společenství, ke kterému člověk náležel svým původem. Toto pojetí se více či méně ujalo a používá se tak dodnes, ovšem s dalšími významovými nuancemi. Například ve východofrancké říši mohl tento pojem označovat saské, franské či bavorské *natio*, ke kterému se pojilo jeho vlastní právní společenství – *patria*.⁶⁸

Jedním z hlavních prvků, který přispíval ke vzájemnému odlišení mezi národy a mezi setkávajícími se cizinci, byl jazyk. Například na kostnickém koncilu bylo stanoveno hlasování podle národů. K *natio germania* však byli řazeni i duchovní Anglie, Polska, Uher a Skandinávie. Paradoxem je, že až do konce koncilu zůstával počet národů i jejich vymezení spornou otázkou.⁶⁹

Ve středověku ještě nebylo možné mluvit o národech, jak je známe dnes. Pokud bychom takové označení použili, tak snad jen pro šlechtu, vyšší stavy, které měly úzké styky s panovníkem a královským dvorem.

„Od vrcholného středověku až do konce 18. století platilo, že národy netvořil veškerý lid, nýbrž jen vládnoucí vrstva politické reprezentace. Nemáme tu tak co do činění s ‚lidovými národy‘, nýbrž s ‚národy šlechtickými‘.“⁷⁰

Zde se tedy poprvé začíná vyskytovat důležitá role politiky při vymezování národa. Ale ještě nelze mluvit o národech, jak je známe dnes.

⁶⁸ SCHULZE, H. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha, 2003. s. 100.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 105.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 104

Pokud přeskočíme několik staletí, dostaneme se do dalšího stěžejního období, a tím je období mezi Velkou francouzskou revolucí a první světovou válkou.

Ještě koncem 18. století sloužil „národ“ politickým vrstvám jakožto spojení mezi vzdělanci a všemi ostatními stavy. Nejširší vrstvy byly velmi pozvolna přijímány do „národa“. Tato tendence postupem času nabývala na významu čím dál tím více.

V následujících dvou stoletích na sebe navazovaly mnohé společenské změny, které spolu neodmyslitelně souvisely. Krátce je shrňme ve třech termínech: industrializace, národní obrození, politika.

Jestliže v 18. století byly ony nejširší vrstvy teprve na začátku přechodu do „národa“, na začátku 20. století se pojmu národ již tyto „masy zmocnily“. S největší pravděpodobností za to nesla odpovědnost právě industrializace, která s sebou nesla i obrovské společenské změny.⁷¹ Podívejme se na tento problém blíže.

U začínající industrializace můžeme mluvit o přechodu mezi dvěma různými druhy společností. Je to přechod od agrární společnosti ke společnosti industrializované. Agrární společnost si s sebou nese specifické rysy, které nejsou příznivé pro politické a kulturní sjednocování. Toto sjednocování je však typické pro éru industriální. Přechod, který mezi těmito érami je, s sebou nutně nese společenské nepokoje, které jsou logickým důsledkem změny politických nebo kulturních hranic.⁷² Proto můžeme mezi 18. a 20. stoletím pozorovat tolik politických změn, které se v 19. století projevovaly i v národních obrozeních, ať už se jednalo o obrození německé, české, ruské nebo finské...

Stát industriální civilizace potřebuje hlavně legitimitu, už ne pramenící z chtěného uspořádání světa Bohem, ale takovou legitimitu, která by umožňovala zastřešit všechny možné vyskytující se ideologie, a která by zároveň poskytla přijetí ze strany občanů.⁷³ Národ je skvělým prostředkem, jak tuto legitimitu zajistit. Pokud tedy máme mluvit o národu, musíme mít na mysli především politické požadavky. Národ, politika a industrializace tak tvoří tři části jediného celku a zde se již znatelně blížíme k pojetí „národa“, jak ho obvykle chápeme dnes. Ale ještě zde chybí jeden důležitý prvek, a to je jazyk.

⁷¹ Srov. Ibid., 136 – 137.

⁷² GELLNER, E. A. *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993. s. 50 – 51.

⁷³ Srov. SCHULZE, H. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha, 2003. s. 155.

Jazyk byl ke znakům národa přidán díky národním obrozením, která čerpala především z lidové slovesnosti (a tedy i kultury). Na základě toho se pojmy jako „lid“ a „národ“ začaly přibližovat, až se z těchto dvou slov stala postupem času takřka synonyma.⁷⁴

Shrňme tedy naše poznatky o vytváření národů: Na základě společenských změn, které s sebou přinesla industrializace, byly postupně vytvořeny „národy“, které jsou dnes obvykle chápány jako svébytné politické entity s vlastním jazykem a kulturou.

2.2 Lze odlišit národy?

V předchozí kapitole jsme uvedli, že k pojetí národa se brzy přidala společná politika a jazyk. Zní to jako velmi jednoduchý a jasný poznávací znak, který by nám mohl pomoci odlišit od sebe různé národy. Avšak odlišit je od sebe není tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Národní identity jsou budovány vždy ve vztahu k „těm druhým“, tedy za předpokladu, že existují lidé, kteří nejsou členy určitého národa.⁷⁵ Teprve na základě tohoto předpokladu jsou tvořeny národnostní ideologie, které definují vlastní členy a vymezují se tak vůči ostatním, ne-členům. Potvrzování a vyzdvihování vlastního národa se může uskutečnit pomocí mnoha prostředků. Mohou to být národní symboly, mučedníci, kteří padli za vlast, náboženství, které se neodmyslitelně pojí s určitou představou národa. Vytváří se tak zdánlivá představa národa, jako příbuzenské skupiny zvláštního druhu, která má společné kořeny.⁷⁶

Jen nacionalismy a další etnické ideologie uvažují o společenských a kulturních hranicích, jako by byly přesně dané, jasně ohraničené a navíc souběžné s prostorovými a politickými hranicemi. Jak ale ukážeme v jedné z následujících kapitol zabývající se identitou, tato představa se v praxi uplatnit nemůže.⁷⁷ Ale ještě předtím si musíme položit otázku, jestli existují národy nebo etnické skupiny.

⁷⁴ Srov. Ibid., s. 157.

⁷⁵ Srov. ERIKSEN, T. H. *Ethnicity and Nacionalism*. London, 2010. s. 134.

⁷⁶ Srov. Ibid., s. 129 – 131.

⁷⁷ Srov. Ibid., s. 136 – 140.

2.2.1 Národnost nebo etnicita

Národnost a nacionalismus jsou pojmy do jisté míry přiřazovány jen k „modernímu“ světu. Pro ostatní části světa, které již nejsou chápány jako „moderní“ se častěji používá termín etnikum, etnicita. Na pozadí tohoto pojetí se ukrývá předpoklad, že národnost nebo etnicita mohou být určeny, připsány zvenčí. Je to ale jen jeden úhel pohledu.

Národnost a etnicita mohou být také určeny subjektivním pocitem nebo volbou jedince. Navíc národnost i etnikum se ukazují jako značně prostupné pojmy, nejsou definovatelné, nemají ostré hranice, a jen s velkými obtížemi lze ohraničit zvenčí. Čím více se zajímáme o různé názory na etnika, zjišťujeme, že etnikum vůbec není konzervovaná společenská skupina, jak by se mohlo zdát, ale je to vyvíjející a měnící se společenství.⁷⁸ Národy jsou spíše vtělené snahy nacionalismu o vytvoření národa.⁷⁹ Otázka po národu nebo etniku tak nabývá filosofické podoby, kde odpověď může být jen jistá míra porozumění, které však nese vždy další otázky.

2.3 Jak je možná sociální identita

Výzkumná část této práce se ptá na chápání identity volyňských Čechů. Je proto nutné osvětlit, co se pod pojmem „identita“ může ukrývat.

V rámci psychologie je to odpověď jedince na otázku „Kdo jsem?“ Nalezení identity souvisí s interakcí jedince a společnosti.⁸⁰

Ovšem v kulturní antropologii, ke které se hlásí i tato práce, hovoříme vždy o identitě sociální. Sociální identifikace vypovídá o tom k jaké skupině jedinec náleží, s kým se identifikuje, jak lidé udržují hranice mezi „námi“ a „jimi“. Identifikace může být vytvořena na základě mnoha faktorů. Může to být jazyk, národnost, etnická příslušnost, náboženství, věk, příbuzenství, vzdělání, sociální vrstva, aj. Každý z těchto způsobů identifikace může plnohodnotně tvořit příslušnost k určité skupině.⁸¹

⁷⁸ ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností*. Praha, 2007. s. 80-83.

⁷⁹ GELLNER, E. A. *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993. s. 66 – 67.

⁸⁰ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha. s. 122 – 123.

⁸¹ ERIKSEN, T. H. *Antropologie multikulturních společností*. Praha, 2007. s. 65 – 66.

Současně však musíme mít na paměti, že jedinec může patřit do několika skupin současně, a tyto skupiny se mohou díky příslušnosti svých členů různě překrývat.⁸²

Řekli jsme si, že nacionalismy obhajují samy sebe na základě kultury, která je ve většinové společnosti rozšířená (viz 7.1). Národ a kultura spolu tedy v jistém slova smyslu souvisí. Jak ale souvisí s kulturou sociální identita?

Takřka do konce 60. let 20. století panovalo přesvědčení, že identita je jasně daná na základě kultury, ke které člověk patří. Později se však ukázalo, že mezi kulturou a etnickou identitou žádný přímý vztah neexistuje. To co hraje při vzájemném vymezování skupin roli, není totiž ani tak jejich kulturní odlišnost, jako to, jak jsou rozdíly mezi skupinami *chápány* těmi, kterých se týkají.⁸³

2.3.1 Identita volyňských Čechů

Volyňští Češi museli na ukrajinské Volyni nějakým způsobem tvořit svoji identitu. Jak jinak by bylo možné, aby se ve 40. letech začali hlásit do *československé* brigády? Jak je možné, že se volyňští Češi cítili být odlišnými od ostatního obyvatelstva na Volyni?

Aby se skupina mohla hlásit ke společné kultuře (kterou si často přivlastní nějaký nacionalismus), musí povědomí o kulturních znacích a národnosti někde čerpat. Onou nevysychající studnou národního vědomí a šířitelem národní kultury je škola. Ano, vědomí společné kultury je dáno socializací.⁸⁴

Jak ukazuje historická část této práce, Češi na Volyni se sami zasazovali o to, aby měli vlastní školství, jen co jim to bylo umožněno vládou, pod kterou spadali (viz 3.2). Provozovali i mnoho volnočasových aktivit, které více či méně souvisely také s výchovou, a orientovali se na české tradice, které byly považovány za nebezpečné zase někomu jinému – sovětské vládě (viz 3.1). Díky tomu můžeme říci, že budovali vlastní identitu, odlišovali se od ostatního obyvatelstva na Volyni. A nesmíme zapomenout ani na skutečnost, že v období druhé světové války hrála otázka formální národnosti obrovskou roli. Mnoho lidských životů bylo zmařeno jen proto, že potkali v nesprávnou chvíli na nesprávném místě ozbrojeného příslušníka

⁸² Srov. ERIKSEN, T. H. *Ethnicity and Nacionalism*. London, 2010. s. 161 – 163.

⁸³ Ibid., .s. 66-67.

⁸⁴ Srov. ERIKSEN, T. H. *Ethnicity and Nacionalism*. London, 2010. s. 125.

Srov. THIESSE, A. *Vytváření národních identit*. Brno, 2007. s. 207 – 209.

odlišného národa (viz 4). Volyňští Češi byli několik posledních let před reemigrací doslova bombardováni národnostními konflikty a národnostními otázkami. To vše přispívalo k vytváření jejich identity, a nutilo je odpovídat si neustále na otázku: „Kdo jsem?“ Na základě neustálého kontaktu se skupinami, které se považovaly za odlišné, mohla vzniknout jejich kolektivní identita.⁸⁵

Souhrnně řečeno: Volyňští Češi vytvářeli svou identitu na základě socializace, kultury a vzájemné interakce se skupinami, které můžeme pracovníčně nazvat ne-Češi. (Byly to ostatní jazykově, kulturně, nebo nábožensky svébytné skupiny vyskytující se na Volyni jako Poláci, Ukrajinci, Židé, Němci aj.)

Nesmíme však zapomínat, že i když volyňští Češi vytvářeli svou identitu „češství“, čímž se odlišovali od ostatních obyvatel Volyně, zároveň patřili i do jiných společenských skupin. Jeden člověk náležel ke společnosti v určité obci, patřil k nějaké sociální vrstvě, dosáhl určitého vzdělání, které ho předurčovalo pro specifickou práci atd. S každou pozicí se pojil jiný okruh lidí. Musíme mít stále na paměti, že „eticita samotná nestačí k určení sociální identity člověka.“⁸⁶ Volyňští Češi nebyli ve svém životě jen Čechy. Jejich „češství“ však sehrálo v určitém historickém období hlavní roli v jejich životech.

Na osudech volyňských Čechů můžeme jen potvrdit, že ve 20. století byly etnické identity využívány k politické legitimizaci národa.⁸⁷ Vždyť jak jinak by bylo možné přestěhovat je coby cizí státní příslušníky do Československé republiky a ještě tuto akci nazvat reemigrací či repatriací?⁸⁸

Ale ať už se pod pojmem národnosti skrývá cokoli, zdá se, že to byla právě společná identita „češství“ (= identifikace s národem), která měla podporovat soudržnost České společnosti po 2. světové válce.

⁸⁵ Srov. ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha, 2008. s. 317.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 327.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 329

⁸⁸ Nezvyklý pohled a vysvětlení nabízí Benedict Anderson. Klade si zajímavou otázku: Pokud by národ byl jen sociologický konstrukt, jak je možné, že se (zvláště) ve 20. století našlo tolik lidí, kteří byli ochotni položit svůj život za tento „konstrukt“? Lásku k vlasti připodobňuje ke vztahu k rodině. Tento vztah se vyvíjí díky společnému jazyku, který je spojovacím elementem. Volyňští Češi by se tak vraceli nikoli „k národu“, nikoli „do vlasti“, ale „k rodině“.

Srov. ANDERSON, B. *Představy společenství*. Praha, 2008. s. 153 – 167

Díky volyňským Čechům bychom se měli zamyslet nad tím, jestli je kulturní soudržnost dnešních států skutečně jen cílenou konstrukcí,⁸⁹ nebo naopak, jestli se dá uvažovat o národu jako o ideji, za kterou se vyplatí položit život.

3 Realizace výzkumu

3.1 Cíle výzkumu

Původním cílem tohoto výzkumu bylo pochopení prožitků vztahujících se k samotné reemigraci volyňských Čechů. Ovšem po prvním kontaktu s prvním narátorem došlo ke značnému posunu. K pochopení takové problému bylo třeba přijmout narátora i s jeho rodinnou historií, s jeho vzpomínkami na místa, kde prožil mládí. Bylo důležité pochopit základní pojmy, ke kterým se vztahoval: „Češi“ a „Volyň“.

Proto byl nakonec cíl výzkumu upraven. Výzkumný projekt dostal název „Reemigrace a identita volyňských Čechů“, přičemž popis historie volyňských Čechů a popis reemigrace slouží jako historický rámec pro uchopení hlavního tématu, kterým je identita volyňských Čechů.

Cílem výzkumu je najít odpověď na otázky: Jakým způsobem se nahlíží na vlastní identitu na pozadí mnohonárodnostního soužití a radikálních změn v sociálním prostředí? Jak vnímají volyňští Češi sami sebe?

3.2 Přehled dosavadních poznatků

V této práci mají být představeny specifické dějinné okolnosti, které formovaly identitu volyňských Čechů. Zároveň jsou zde prezentovány výsledky kvalitativního výzkumu, který se zabývá pojetím identity volyňských Čechů. Proto je nutné představit dosavadní poznatky o volyňských Čechích jak z oblasti historické, tak z oblasti kvalitativního výzkumu.

Pro historii volyňských Čechů má největší význam práce pana profesora Vaculíka, který toto téma zpracoval v několika monografiích. Z mnohých čerpáme i v této práci.

Tématem reemigrace volyňských Čechů, se zabývala v nedávné době Jana Nosková, která vypracovala úctyhodný kvalitativní výzkum, který se zaměřoval na porovnání historických poznatků s naracemi volyňských Čechů, kteří reemigraci

⁸⁹ Srov. ERIKSEN, T. H. *Ethnicity and Nacionalism*. London, 2010. s. 122 – 125.

zažili.⁹⁰ Tato práce zaměřuje především na porovnání historických dat s vyprávěním účastníků reemigrace.

3.3 Výzkumný vzorek

Na začátku výzkumu stála idea vybírat narátory pomocí metody „sněhové koule“. S prvním narátorem jsem navázala písemný styk pomocí kontaktů na webových stránkách Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, a to z regionu Uničov.⁹¹ Bohužel, v tomto případě metoda sněhové koule selhala, proto jsem se obrátila na stejné sdružení ovšem s centrem v Brně.⁹² Na začátku byl tedy výběr respondentů určen jejich kontakty na aktivní jedince v těchto sdruženích.

Podarilo se mi navázat kontakt se dvěma muži a dvěma ženami. Věk narátorů se pohyboval od 82 let do 74 let.

3.3.1 Ochrana osobních údajů narátorů

S ohledem na ochranu osobních údajů nechávám narátory v anonymitě. Ve výzkumu proto vystupují jen se základními údaji, jako jsou pohlaví a rok narození.

	Pohlaví	Rok narození
Narátor 1	muž	1937
Narátor 2	muž	1932
Narátor 3	žena	1931
Narátor 4	žena	1929

3.4 Okolnosti výzkumu

3.4.1 Výběr místa pro uskutečnění rozhovoru

Při prvním kontaktu jsem vždy narátorům nabídla možnost, aby sami zvolili místo rozhovoru, které je pro ně nejpohodlnější. Všichni narátoři se rozhodli stejně:

⁹⁰ Srov. NOSKOVÁ, J. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno, 2007. 227 s.

⁹¹ *Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel: Region Uničov* [online]. 2010 [cit. 2011-04-26]. Dostupné z WWW: <<http://www.scvp.cz/index.html>>.

⁹² *Magazín rodáků z Volyně a jejich přátel: Brněnský region* [online]. 2010 [cit. 2011-04-26]. Dostupné z WWW: <<http://scvpbrno.own.cz/index.htm>>.

Rozhovory probíhaly v jejich domácnostech. Pro narátory znamenalo domácí prostředí jistou psychologickou výhodu, protože byli v roli hostitele.

3.4.2 Význam věkového rozdílu mezi narátorem a výzkumníkem

Díky velkému věkovému rozdílu, který nás od sebe dělil, jsem měla při každém rozhovoru pocit, jakoby mi narátoři určili více roli „vnučky“ než „studentky“. Pro samotné vyprávění to přinášelo jen výhody. Narátoři se neostýchali vyprávět, sami začínali hovořit na další témata. Nebylo třeba je povzbuzovat k hovoru otevřenými otázkami.

3.4.3 Přítomnost třetí osoby

Při všech rozhovorech byl přítomna nějaká třetí osoba. Většinou to byl některý z rodinných příslušníků, který se na určitou chvíli přidal k rozhovoru mezi mnou a narátorem. Pokaždé tato třetí osoba ovlivnila průběh rozhovoru, ale vždy jsem tento zásah zpětně hodnotila jako pozitivní. Tyto osoby přinášely do vyprávění nové podněty a umožňovaly narátorům nové asociace.

3.5 Získávání dat

Pro získávání dat jsem při svém výzkumu zvolila narativní rozhovor. Jako téma jsem představila život na Volyni, reemigraci a usídlování v ČSR. Narátory jsem však požádala, aby mi popsali celý svůj život, od narození do současnosti.

Snažila jsem se do vyprávování zasahovat co nejméně, jen v případě nejasností.⁹³ Výsledkem každého z rozhovorů byl audiozáznam, k jehož pořízení jsem si od narátora před začátkem rozhovoru vyžádala ústní svolení.

3.5.1 Tématický průběh rozhovorů

Na začátku rozhovorů jsem narátorům vymezila téma jejich vyprávění jako vyprávění o jejich životě, a to od narození, přes školní léta a dospělost až do současnosti. Ale narátoři začínali svá vyprávění příchodem Čechů na Volyni, nebo příchod svých předků na Volyň zdůraznili v průběhu rozhovoru. Bylo to pro mne zajímavým zjištěním. Ukázal se mi tak nový pohled na chápání vlastního života, který nezačíná narozením v nukleární rodině, ale začíná daleko před tím, než narátor vůbec přišel na svět.

⁹³ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha, 2008. s. 176 – 177.

Chronologie vyprávění se mi dařila udržet jen rámcově. Často se stávalo, že narátor odbočil k jinému tématu nebo životnímu období, aby se po chvíli zase vrátil.

3.5.2 Časový průběh rozhovorů

Vzhledem k méně náročné metodě přepisu jsem si mohla dovolit provádět delší rozhovory. Snažila jsem se, aby má návštěva v domácnosti narátora nepřesáhla dvě hodiny. Tento limit se mi však podařilo dodržet jen jednou. Obvykle se mi stávalo, že ve chvíli kdy jsem se snažila navést narátora k uzavření jeho životního příběhu, k vytvoření jakési pomyslné tečky, začal vzpomínat na zvláštní, vzrušující, nebo komické příhody z Volyně. Často se stávalo, že v tuto chvíli sklouzl rozhovor již zcela mimo téma.⁹⁴ Celkově se mi podařilo získat asi 10 hodin mluveného záznamu, vztahujícího se k tématu mé práce.

3.5.3 Kódování dat

Vzhledem k tomu, že audiozáznamy měly velký obsahový rozsah, zvolila jsem metodu, která měla obsah nahrávky redukovat – shrnující protokol. Při obsahovém zpracování nahrávek jsem dodržovala následující postup:

- 1.) Určila jsem úroveň abstrakce, které jsem chtěla dosáhnout (vypuštění vyprávění, která se netýkala tématu, př.: detailní popis hospodářských budov, zemědělských technologií atp.)
- 2.) Vypustila jsem ty významové jednotky, které se ve vyprávění opakovaly.
- 3.) Podobné významové jednotky jsem se snažila integrovat a konstruovat ve významově obsáhlejší jednotky.
- 4.) Takto získaný materiál jsem uvedla do souvislostí a konfrontovala s původním materiálem.⁹⁵

3.6 Stanovení metody vyhodnocování výzkumu

3.6.1 Interpretační strategie

Ve své práci jsem vycházela z vlastního výzkumu, který je založen na vyprávěních narátorů o jejich životě.

⁹⁴ Rozhovor s narátorem 4, uskutečněný v březnu 2011. Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.

⁹⁵ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha, 2008. s. 209 – 210.

Jako metodu pro vyhodnocení výzkumu jsem zvolila interpretační strategii, která umožňuje sledovat společnou obsahovou strukturu u několika na sobě nezávislých vyprávěních.

Interpretační strategie je metoda, která pracuje na základě zpracování biografických vyprávěních. Narátor je výzkumníkem podporován k vyprávění o jednotlivých životních etapách, postupně hovoří o svém dětství, dospívání, dospělosti, atd. Získaný materiál je následně několikrát revidován, analyzován, a poté interpretován.

Z vyprávěních jsou izolovány jednotlivé části. Hledají se objektivní struktury vyprávěních a analytické abstrakce, které jsou zapisovány. Postupuje se ve třech hlavních krocích. Nejprve jsou z vyprávěních izolovány ty části, které tvoří objektivní fakta. V následujícím kroku se hledají rozdílné druhy teorií narátorů, vztahující se k životním zkušenostem. Nakonec se hledají unikátní rysy života. V rámci tohoto procesu výzkumník sám určuje, na co se při analýze vyprávěních soustředí, mj. to mohou být modely sociálních světů.⁹⁶ Z tohoto důvodu byla interpretační strategie vybrána jako výzkumná metoda pro tento výzkum.

Jednou z hlavních předností této metody je uchopení základních bodů a dat v rozhovoru. Další výhodou je to, že při zpracování dat dochází zároveň k triangulaci. Na jeden životní příběh je nahlíženo z více perspektiv, protože příběhy se navzájem upravují do celku, do univerzální jednoty. Získaná data slouží k vzájemné interpretaci.

Současně s sebou tato metoda nese i mnoho nevýhod. Na základě zpracování dat vzniká „nová historie života“. Tato historie však postrádá mnoho zajímavých jednotlivostí, které neprošly sítí společných analytických jednotek. Mnoho dat je tímto způsobem úmyslně redukováno.

I když tato metoda může vypadat jako značně zjednodušující, vyžaduje velkou míru porozumění a citlivosti pro význam. Korelace mezi jednotlivými analytickými jednotkami nikdy nemůže být perfektní, proto je velmi diskutována míra předporozumění výzkumníka. Ten musí vcházet do vztahu s daty, která zpracovává a zároveň ovlivňuje jejich interpretaci.⁹⁷

⁹⁶ DENZIN, N. K. *Interpretative biography*. London, 1989. s. 56.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 57.

Nevýhody interpretační strategie však souvisí s každým kvalitativním výzkumem, a lze je proto chápat zároveň jako přínos, jako jedinečný pohled do zkoumaného jevu.

3.7 Analýza a interpretace rozhovorů

Interpretační strategie, jak už bylo uvedeno výše, stojí na dvou pilířích. Jedním jsou získaná data, druhým je samotný výzkumník, který tato data třídí, sdružuje, analyzuje a syntetizuje. Výzkum se tak stává neopakovatelným, protože je výsledkem interakcí mezi narátorem a výzkumníkem; rovněž mezi získanými daty a předporozuměním výzkumníka, který data zpracovává. Z tohoto důvodu nelze exaktně popsat způsob, jakým byly vytvořeny analytické jednotky, stavební materiál metody interpretační strategie. Mnohé z těchto jednotek byly vytvořeny nebo interpretovány díky tónu hlasu narátorů (např. u jednotky č. 6.2., kdy v úvodu jednoho vyprávění zaznělo posměšným hlasem: „v tom našem ráji socialistickým sme museli přispívat dodávkama“⁹⁸). Další jednotky byly vytvořeny proto, že vypravováním narátora prostupovaly na mnoha místech vyprávění (např. u jednotky 1.1., v níž narátor několikrát a na různých místech vyprávění naznačil lítost nad těžkou prací svých předků, která byla díky reemigraci zmařena⁹⁹).

Vzhledem k věku a počtu narátorů jsem musela zvážit, jestli mám některé významové jednotky vůbec vytvořit. Nejmladšímu z narátorů byly na začátku druhé světové války dva roky, a výpovědi o školní docházce byly v jeho vypravování zcela jiné. Proto jsem pro vytvoření významových jednotek týkajících se tohoto tématu použila výpovědi pouze tří narátorů.

Při analýze rozhovorů jsem zjistila, že společné významové jednotky a struktury myšlení, které hledám, se vyskytují v jistých shlucích. Kolem jedné ústřední kategorie se vyskytovaly další a navzájem na sebe navazovaly, nebo vysvětlovaly jedna druhou. Pro zachování těchto struktur myšlení jsem významové jednotky seřazovala do sdružených kategorií.

Na základě analýzy 4 rozhovorů jsem určila následující analytické jednotky, které se vyskytovaly ve všech rozhovorech:

⁹⁸ Rozhovor s narátorem 3, uskutečněný v březnu 2011. Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.

⁹⁹ Rozhovor s narátorem 2, uskutečněný v únoru 2011. Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.

1. Historie
 - 1.1. úcta k těžké práci předků
 - 1.2. politická „vratkost“ Volyně, území si nárokuje Rusku i Polsko
2. Původ narátorů – zemědělská rodina
3. Škola
 - 3.1. vyučovacím jazykem je polština nebo čeština
 - 3.2. nucené opakování posledního ročníku (1940)
 - 3.2.1. vyučovacím jazykem je náhle ruština nebo ukrajinština
 - 3.3. výuka má německé prvky (výuka němčiny, hajlování)
 - 3.4. domácí vyučování v průběhu války
4. Polská vláda na Volyni (do r. 1939)
 - 4.1. období klidného soužití všech národností na Volyni
 - 4.2. ekonomická prosperita
5. Češi jako svébytná skupina (doba před začátkem 2. světové války)
 - 5.1. vztahy mezi Čechy a Poláky
 - 5.2. vztahy mezi Čechy a Ukrajinci
 - 5.3. vztahy mezi Čechy a Židy
6. Sovětská vláda na Volyni
 - 6.1. období strachu
 - 6.2. období legitimního okrádání
7. Německá fronta jako začátek války na Volyni
 - 7.1. konec bezproblémového soužití lidí různých národností
 - 7.2. někteří Ukrajinci na straně Němců
 - 7.3. strach pomoci Židům
 - 7.4. strach z banderovců (UPA)
8. „Svobodova armáda“ (1. československá samostatná brigáda)
 - 8.1. nadšení volyňských Čechů pro vstup
 - 8.2. nese příslib reemigrace
9. Reemigrace
 - 9.1. cesta k československým hranicím v nákladních vagonech
 - 9.2. strach z přepadávání vlaku (na ukrajinském území)
10. Karpaty budící strach
11. Usídlování
 - 11.1. přidělen vybydlený nebo nedostatečně vybavený dům na vesnici

12. snaha o získání kvalitního vzdělání
13. založení vlastní rodiny – partner volyňský Čech
14. důraz na harmonické rodinné vtahy
15. Bilancování – majetkoprávní vyrovnání mezi nynější Ukrajinou a volyňskými Čechy neproběhne

3.7.1 Vytvoření jednotného příběhu

Pro vytvoření jednotného příběhu použijeme výše vypracované analytické jednotky jako osnovu pro vyprávění v „ich formě“. Vznikne tak „nový životní příběh“, který se však do jisté míry stává univerzálním a odráží vše, co mají zpracovávaná vyprávění společného.

3.7.1.1 Jednotný příběh

„Moji předkové na Volyni těžce pracovali, aby si zajistili obživu a mohli nakoupit půdu. Přišli do carského Ruska, ale bylo tam hodně Poláků, protože Volyně předtím patřila jim.

Moje rodina měla dům na vesnici a pole. Obživu nám zajišťovalo hospodářství. Narodil jsem se před druhou světovou válkou. Západní Volyň, odkud pocházím, tehdy patřila Polsku. V té době jsem začal chodit do školy. Moje školní docházka ale nebyla bez problémů. Výuka probíhala v polštině nebo v češtině. Ale v roce 1940, kdy Volyň začala patřit do SSSR, jsem musel opakovat poslední ročník, protože povinným vyučovacím jazykem se stala ruština nebo ukrajinština. V té době jsme se ještě začali učit německy a před začátkem vyučování jsme museli hajlovat. Poté, co vypukla na Volyni válka a přiblížila se německá fronta, vyučování nebylo, proto jsem se učil doma.

Před vypuknutím 2. světové války bylo na Volyni dobře. Všeho bylo dostatek. Češi byli jiní než Poláci, Ukrajinci nebo Židé, ale všichni spolu vycházeli.

S příchodem sovětských jednotek se mnohé změnilo. Všichni měli strach. Byly zavedeny povinné dodávky obilí a dalších produktů, a majetnější sedláci mizeli na Sibiři.

Potom ale přišly německé jednotky. Někteří Ukrajinci jim začali pomáhat. Židé byli pronásledováni a kdokoli by jim pomohl, byl by tvrdě potrestán. Přesto jim Češi pomáhali. Objevili se také banderovci, brutální jednotky ukrajinské povstalecké armády. V noci přepadávali domy a brali si vše, co chtěli.

Koncem války se na Volyni začala formovat Svobodova armáda, do které volyňští Češi hromadně vstupovali. Už tehdy se povídalo, že bude možné odjet po válce do Čech. Kdo by nechtěl odjet daleko od banderovců nebo od povinných dodávek sovětům?

Po skončení války skutečně došlo k reemigraci. Z Ukrajiny jsme odjížděli v nákladních vagonech. Cestou jsme měli strach, protože vlak přepadávaly loupeživé bandy. Mým nejsilnějším zážitkem z cesty byly Karpaty! Byly tak ohromné a veliké... Měl jsem z nich strach.

Poté, co jsme přijeli do Československa, byl naší rodině přidělen dům na vesnici. Ale byl vybydlený a hospodářské zázemí tam nebylo skoro žádné. Neměli jsme z čeho nakrmit dobytek.

Po válce jsem se snažil získat co nejlepší vzdělání, abych se mohl uplatnit. Založil jsem vlastní rodinu. Moje manželka pochází také z Volyně. Se širší rodinou máme dobré vztahy a mám z toho radost.

Co mi však trochu vadí, je majetkoprávní vyrovnání. Na Volyni naše rodina nechala pole a hospodářství, ale náhrady jsme se nedočkali. Moc nevěřím, že by k tomu někdy ještě mohlo dojít.“

3.8 Shrnutí výsledků výzkumu

Co se týče stanovených výzkumných otázek, tak pomocí nalezených společných významových jednotek vyplynulo, že volyňští Češi se na Volyni vymezovali vůči několika národnostním skupinám. Toto vymezení a chápání vlastní skupiny jakožto odlišné však takřka mizí po usídlení v tehdejší Československu.

Takřka jediným faktorem, který volyňské Čechy spojuje dnes, je vědomí společné historie, které se v současnosti ukazuje na stále diskutovaném neuskutečněném majetkoprávním vyrovnání.

Výzkum přinesl neočekávaný pohled na identitu jedince, který svůj život zasazuje do mnohem hlubšího historického kontextu, než se na začátku výzkumu předpokládalo.

Zajímavým tématem na výzkum podobného zaměření by byly uzavírané sňatky. Z výzkumu vyplynula zajímavá otázka: Jak je možné, že všichni narátoři uzavřeli sňatek s volyňským Čechem/Češkou?

Dodnes mají volyňští Češi jeden společný problém, a tím je majetkoprávní vyrovnání.

Závěr

Již sama historie Volyně vypovídá mnohé o snaze několika národů si tuto oblast přivlastnit. V konečném důsledku to však pro Volyni znamenalo až do začátku 2. světové války jediné, a to, že byla obsazena obyvatelstvem různých národností, mimojiné i skupinou hlásící se k národnosti české. Tato menšina si udržela své národní povědomí takřka 80 let svého pobytu na ukrajinském území. Na konci tohoto období se velká část volyňských Čechů přihlásila ke své národnosti vstupem do 1. československého armádního sboru a začala usilovat o návrat do staré vlasti.

Tento pozoruhodný úkaz nutí k zamyšlení nad otázkou národnosti, etnicity a konečně sociální identity. Zjistili jsme, že se jedná o pojmy s velmi nepřesnými hranicemi, a to jak na rovině teoretické, tak i v praxi.

Bližší porozumění sociální identifikaci se snaží přinést výzkumná část této práce. Volyňští Češi se cítili být svým životem zasazeni do historie svých předků, kteří na Volyni přišli „odjinud“. Volyňští Češi se odlišovali sami sebe od ostatních národnostních skupin na Volyni. Jejich společná historie a národnostní nepokoje na Volyni je na konci druhé světové války do jisté míry spojily, a přiměly k reemigraci.

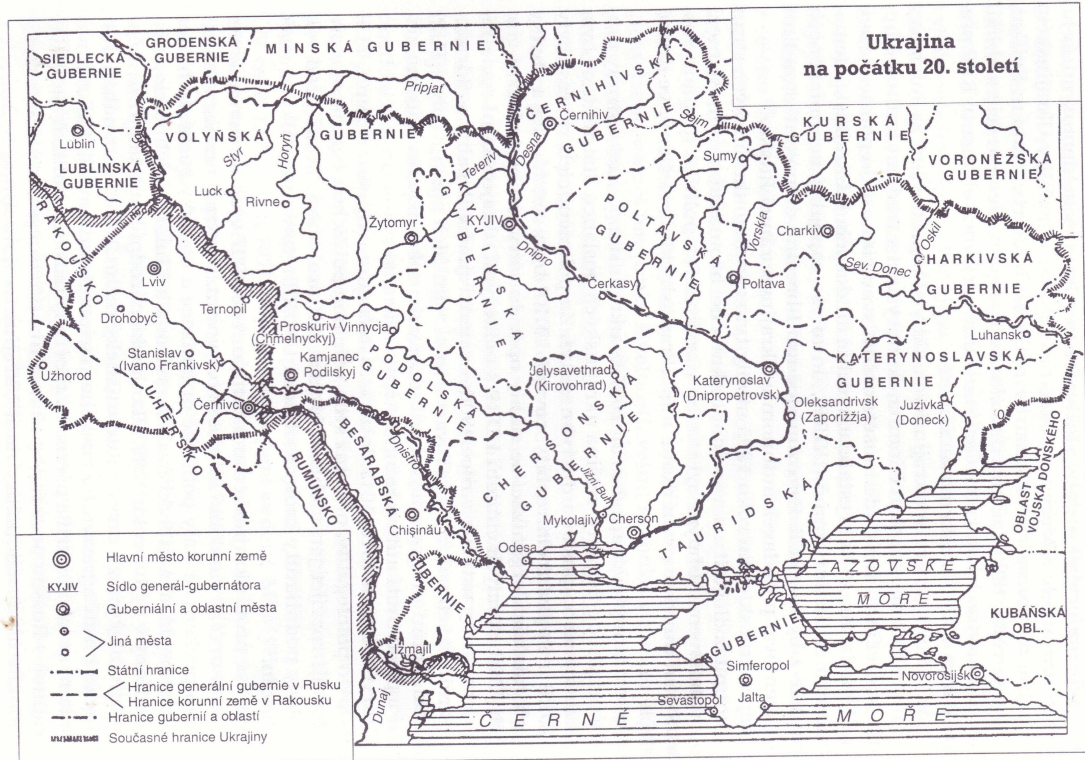
Výzkum této práce přinesl zajímavé zjištění, a to ve vztahu ke zvoleným životním partnerům narátorů, kteří byli také volyňskými Čechy.

Na Ukrajině zanechali volyňští Češi většinu svého majetku, a v majetkoprávní vyrovnání po tak dlouhé době přestávají doufat. Tento problém mají volyňští Češi dodnes společný.

Přílohy

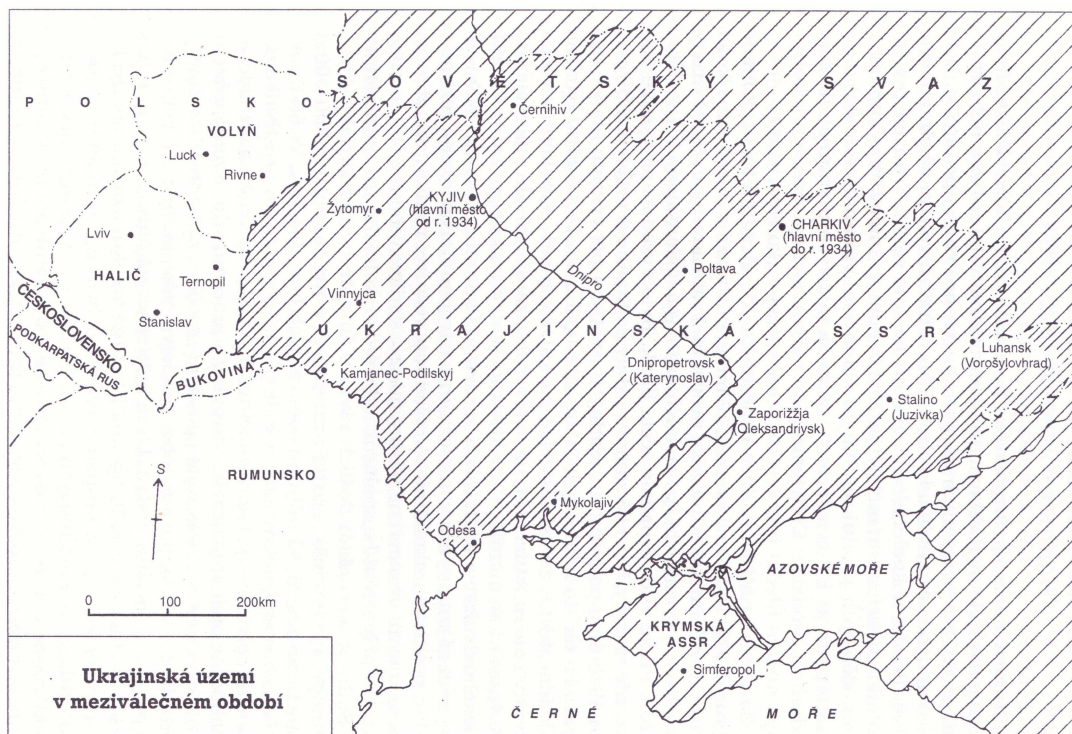
Mapa 1: Ukrajina na počátku 20. století

Převzato z: BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 22.

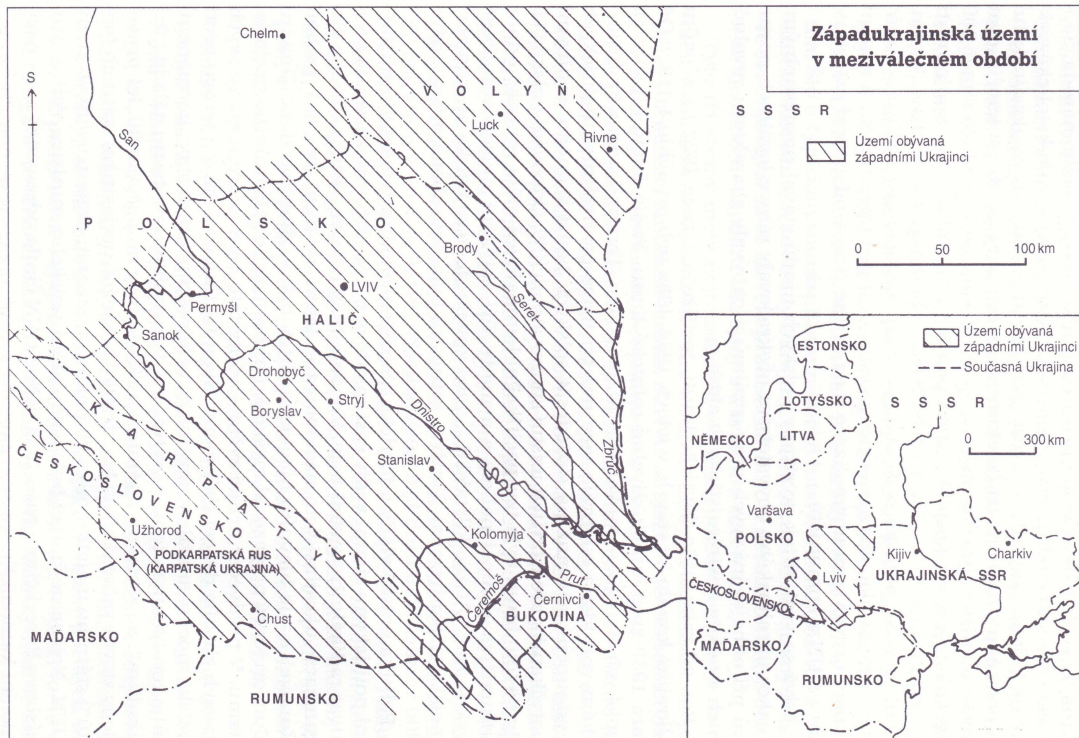
Mapa 2: Ukrajinská území v meziválečném období

Převzato z: BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 77.

Mapa 3: Západoukrajinská území v meziválečném období

Převzato z: BOJKO, O. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. Brno, 1997. s. 141.

Použité prameny a literatura

Prameny

Rozhovor s narátorem 1, uskutečněný v lednu 2011. Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.

Rozhovor s narátorem 2, uskutečněný v únoru 2011. Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.

Rozhovor s narátorem 3, uskutečněný v březnu 2011. Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.

Rozhovor s narátorem 4, uskutečněný v březnu 2011. Audiozáznam a přepis rozhovoru v držení autorky práce.

Literatura

ANDERSON, Benedict. *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. 247 s. ISBN 978-80-246-1490-8.

BOJKO, Olexandr. *Nejnovější dějin Ukrajiny*. 1. vyd. Brno: Jota, 1997. 267 s. ISBN 80-7217-031-7.

CZUBIŃSKI, Antoni. *Rusko-polská válka v letech 1918-1921: první sovětský útok na Evropu*. 1. vyd. Brno : Bonus A, 1996. 460 s. ISBN 80-85914-26-3.

DENZIN, Norman K. *Interpretative biography*. London: SAGE Publications, 1989. 95 s. ISBN 0-8039-3359-2.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. 1. vyd. Praha: Triton, 2007. 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Ethnicity and Nacionalism*. Third Edition. London: Pluto Press, 2010. 246 s. ISBN 9780745330433.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1992. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.

GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Praha: Josef Hříbal, 1993. 158 s. ISBN 80-901381-1-X.

HENDL, Jan . *Kvalitativní výzkum*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

KÁBRT, Jan, et al. *Latinsko český slovník*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 483 s. ISBN 80-04-26000-4.

MALINA, Jaroslav, et al. *Antropologický slovník: aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk*. 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009. 4736 s. Dostupné z WWW: <<http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/index.html>>. ISBN 978-80-7204-560-0.

NAKONEČNÝ, Milan. *Úvod do psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 507 s. ISBN 80-200-0993-0.

NOSKOVÁ, Jana. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. 1. vyd. Brno: Ústav evropské etnologie, 2007. 227 s. ISBN 978-80-254-0095-1.

SCHULZE, Hagen. *Stát a národ v evropských dějinách*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 366 s. ISBN 80-7106-393-2.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Země otců*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2005. 498 s. ISBN 80-7017-018-2.

ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 5. rozš. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2008. 594 s. ISBN 978-80-7106-613-2.

THIESSE, Anne-Marie. *Vytváření národních identit*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 263 s. ISBN 978-80-7325-118-5.

VACULÍK, Jaroslav. *Dějiny volyňských Čechů: Díl 1., Léta 1868 - 1914*. 1. vyd. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1997. 211 s. ISBN 80-901878-5-4.

VACULÍK, Jaroslav. *Dějiny volyňských Čechů: Díl 2, 1914-1945*. 1. vyd. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1998. 191 s. ISBN 80-901878-8-9.

VACULÍK, Jaroslav. *Dějiny volyňských Čechů.: Díl 3, 1945-1948*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 218 s. ISBN 80-210-2568-9.

VACULÍK, Jaroslav. *Reemigrace a usidlování volyňských Čechů v letech 1945 - 1948*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně , 1984.

Internetové zdroje

Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel: Region Uničov [online]. 2010 [cit. 2011-04-26]. Dostupné z WWW: <<http://www.scvp.cz/index.html>>.

Magazín rodáků z Volyně a jejich přátel: Brněnský region [online]. 2010 [cit. 2011-04-26]. Dostupné z WWW: <<http://scvpbrno.own.cz/index.htm>>.